

AVNİK KALESİ

Dr. Gürsoy SOLMAZ*

Avnik, bugünkü idarî teşkilâtımızda Erzurum İli'nin Çobandede ilçesine bağlı bir köydür. Erzurum'un güney-doğusunda bir dere içindedir. Bu dere, inişli yokuşlu ve bazen yükselen kayalıklar arasında devam eder.

Aras Nehri'nin sağ tarafında yükselen yalçın kayalar üstünde yer alan ve tarihi geçmişi Urartular'la başlayan Avnik Kalesi, Ortaçağ'da adı sık sık geçen ve adıyla müsemma bir kaledir.

Önünde yine sarp ve yalçın olarak yükselen Kösedurak Dağı bulunur. Şimdiki halde aynı isimdeki Avnik Köyü, Kale'den dışarı çıkmış ve hemen dibinde yer alır. Arazisi denildiği gibi kayalık ve dağlıktır.

Aras Nehri'nin sağ tarafında Palandökenler'in (3174m) doğu; Van kuzeyindeki Aladağlar'ın (3356m) kuzeybatı uzantısını teşkil eden dağlar, Van ve Malazgirt'e ayrılan yollar için bir düğüm ve geçit teşkil ederler. Bu hâvâlinin en önemli kalesi Avnik, bu çok sarp ve derin vadide yer almakla birlikte tarihteki muhasaralarda zorluk çekilen yerler arasında olmuştur.

İran ile Doğu Roma'nın zayıflamasından istifade eden Gürcüler, Pasinler'e ve bu arada Avnik'e sahip olmuşlardı. dokuzuncu ve onuncu. asırlarda Oğuz Türkleri Pasinler'e geldiği zaman Gürcülerle karşılaşırılar. Türk muhacirlerinin reislerinden biri olan Yağan Paşa (diğer adı: Özbek) Avnik'i bin kırk dirheme aynı zamanda Müslüman olan Gürcü prens Mihail'den satın alarak, zamanla yaptırdığı cami ve türbeye de burayı vakfetmiştir.¹

Şimdi Avnik'e çok yakın olan Yağan Köyü'ndeki Yağan Paşa vakfiyesinde de zikredildiğine göre Avnik'i ilk kuran kişi Sâsânilerden Nuşirevan'dır.²

Yakut el-Hamevî'de "Erzurum toprağında Pasinler'de müstakil bir kale"³ olarak tanımlanan ve Pasinler'in dağlık arazisinin mühim geçidi üzerinde bulunan bu kale, böylece Doğu Roma İmparatorluğu'nun hududu üzerinde yer alıyordu. Bu konumda olmasıyla Avnik/Abnik, Bingöllerden Kars Aladağ'ı (3135) güneyindeki

* Atatürk Üniv. Fen Edebiyat Fak. Tarih Bölümü Öğrt. Üyesi.

¹ A. Şerif Beygü, Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitâbeleri, s.223; İ.Hakkı. Konyalı; Abideler ve Kitâbeler İle Erzurum, s. 490.

² A. Şerif Beygü, Erzurum, Tarihi, Anıtları, Kitâbeleri, s. 224.

³ Yakut el-Hamevî, Mucemü'l Büldân, Beyrut 1957.s. 283

“Kağızman Derbendi/Kağızman Demirkapısı” boğazına varıncaya kadar Aras Boyu’nu içerisine alan bütün Pasinler’in merkezi olmuştur.⁴

Dede Korkut Kitabı’nda 12 Boy Destanı’nın üçüncüsünde (Kam Buru Beg oğlu Bamsı Bayarak Boyu Destanı’nda) Abnik ve Avnik olarak anılan Kale’nin içme suyu gerçekten çok güzel ve soğuktur.

387 yılındaki bölüşmede Sâsanilerin sınırları Pasin’i içerisine alıp, Deveboynu’na dayandığı için, adı farsça Abnik olarak yazılmıştır. 950 ve 1048 yıllarındaki Bizans kaynaklarında “Abnikon” diye anılan⁵ Avnik’in adının, eski kayıtlarda “Abinik” olduğu görülmektedir.

Bazı dil kaidelerine göre “V” harfinin “B” harfine çevrilmesi olağan şeylerdendir. “Abinik”deki “B” harfi “V” ye çevrilmek suretiyle ad “Avinik” ve daha sonra “Avnik” olmuştur. İranlıların bu kaleyi güzel ve soğuk sularından dolayı Âb-ı Nik (Güzel Su) şeklinde adlandırdıkları anlaşılmaktadır ki Arapça Mâ’üi-Ebred (Soğuk Su) da denir.⁶

Abbasiiler Çağı’nda (751-1258) Kars-Bagrathlı Kralı Abbas (928-952) zamanında 934 Mayıs’ında İslâmların gazâ emirliği (Avâsım denilen Rûm hudûdündeki uc beğliği) merkezlerinden Malatya’yı zaptetmiş bulunan Bizanslı imparator Yedinci Konstantinos (913-957)’in şark domastiki olan Yoan Korkuas, ayrıca Şark’ta bir çok İslâm şehirlerini aldıktan sonra 922/923 de Theodosiopolis (Erzurum)’i muhasara etmişti. Bu arada aynı yıl Erzurum’dan önce Pasinler’in merkezi durumundaki Avnik’i de almıştı.⁷

Oğuzların Kınık boyundan olan Selçuklu akıncıları 1048 sonbaharında Tuğrul bey (1040-1069) komutasında Erciş ve Bargiri (Muradiye) kalelerini kolaylıkla alıp bütün ordusu ile Basean (Hasankale)’a inerek fethedilmesi imkânsız Avnik (Civankale)’ten geçerek fetihlerde bulundu. Kış yaklaştığı için geri dönen Tuğrul bey, bir daha da gelmedi.⁸

Anlaşılabacağı üzere Avnik Kalesi Selçuklu akıncılarının almakta ve muhasara etmekte zorluk çektikleri yerler arasında olmuştur.⁹

1071 Malazgirt Zaferi’nden sonra Erzurum’da ilk Selçuklu feodalitesini kuran Saltuklular Kars’a kadar olan yerleri Gürcülerden alarak, onlarla sürekli savaşmışlardır.

⁴ M.Fahrettin. Kırzioğlu, Osmanlıların Kafkas Elleri Fethi, s.139

⁵ M.F. Kırzioğlu, Age. s.165.

⁶ İ. Hakkı Konyalı, Abideleri Ve Kitâbeleri İle Erzurum, s.488,

⁷ M. Halil Yımaç, “Erzurum”. İA, IV,s.347.

⁸ M. Altay Köymen, Tuğrul Bey ve Zamanı, İstanbul 1976, s.57; Ernst Honigmann, Bizans Devletinin Doğu Sınırı, s.179

⁹ Enver Konukçu, Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum, s.7.

Saltuklular (1071-1202) daha sonra Bizanslılardan intikal eden kaleleri de tahkim etmişlerdir. Erzurum'dan başka Oltu, Bayburt, İspir, Tercan, Micingert, Zivin ve Avnik Kaleleri de bu alınan kaleler arasında sayılmaktadır. Bu kalelerden Tortum, Oltu, Zivin, Micingert Kaleleri aynı zamanda Gürcü istilâlarına karşı birer savunma merkezleri idiler.¹⁰

Micingert ve Kars Kalelerini tamir ve tevsi eden Saltuklular, dönemlerinde Avnik Kalesi'ni de tamir etmiş olmalıdırlar. Fakat, bunu gösterir herhangi bir kitabe günümüze kadar gelmemiştir.

Saltuklular'ın son emirleri zamanında Gürcüler kuvvetlenerek Erzurum'a doğru tecvzlerini arttırmışlardı. Bu sırada Konya'da Selçuklu tahtında oturan Rkn ed-Din Süleyman, hem Saltuklular'ı ortadan kaldırmak, hem de Gürcüler'e karşı harp açmak için, büyük kuvvetler toplamağa başlamış, Konya'dan hareket etmişti. Bilahare Erzurum'u Melik Alâ addin Mehmet'in elinden almış, sonra Pasin Ovası'na geçerek Gürcüleri karşılamıştır. Pek şiddetli bir harp esnasında oturduğu çadırın yıkılmasının psikolojik etkisiyle askerleri dağılınca büyük bir yenilgiye uğradı. Yakut el-Hamv 1202 Temmuz sonlarında cereyan eden bu savaş için: "Rkn ed-Din bin Kılıç Arslan burada (Avnik'te) yenilgiye uğramıştır"¹¹ diye yazmakta ise de bu savaşın Micingert yakınlarında olduğunu belirten kaynaklar, daha itibar görmüşlerdir. Belki de Avnik'in şöhretli bir kale olması sebebiyle, bu savaşın geçtiği yer diye belirtilmiştir. Bosolostik denen mntıkada geçen savaşın detayları Micingert bahsimizde incelenmiştir.

Belki Saltuklular'ın son emirleri zamanında, belki de bu savaş sonrasında Gürcü kontrolünde geçen Avnik, Gürcülerin elinde bir süre kalmıştır.¹²

İlhanlı Devleti'ne ait teşkilt ile ilgili "Nüzhet'l-Kulb" adlı coğrafya kitabında İlhanlı Devleti'nin Batı Asya ile ilgili kısımlarında Mülk-i Rûm'daki başlıca şehirler arasında Sivas, Ankara, Erzincan, Erzurum, Bayburt yanında Avnik de yazılıdır. Avnik'in böylesi büyük ve önemli şehirlerle bir arada anılması, bize bu kalenin önemini göstermesi bakımından mühimdir.¹³

İlhanlı Gazan Mahmud Han'ın (1295-1304) saltanatının ilk yılında onarılıp şenlendirilen Avnik Kalesi, daha sonra İlhanlı tahtına oturan Olcayto/ lceyt Han (1304-1316) zamanında da onarılmıştır.¹⁴ Olcayto/lceyt Han'ın tamir kitabelerinin parçaları Avnik Köyü'ndeki duvarlarda kullanılmış olup Olcayto dönemine ait bu kitabeler tespit edilmiştir.¹⁵

¹⁰ Enver Konukçu, Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum, s..28.

¹¹ Ykut el-Hamv, Mu'cem'l Bldan, I, 283, .

¹² A. şerif Beyg, Age. s.224.

¹³ Tuncer Baykara, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş, I, Ankara 1988,s.74.

¹⁴ M.F. Kırzıoğlu, Kars Tarihi, c.I. s.447.

¹⁵ İ. Hakkı Konyalı, Age., s. 491.

Avnik Köyü'ndeki bir ev duvarında görülen kitabeye göre, imarçı bir hükümdar olan Olcayto 'dan sonra yerine 12 yaşındaki Ebû-Saîd Bahadır Han (1316-1335) geçmiştir.

Avnik bir aralık İlhanlılar zamanında Pasinler'in merkezi olmuştur. Ebû-Saîd Bahadır Han, Pasinlar'ın merkezi Avnik'te bir darphane kurduğunu¹⁶ ve burada 1332 yılında gümüş para kestirmiştir.¹⁷

Avnik'in, İlhanlılar'ın rakip hanlarından Süleyman'ın (1339-1344) zamanına kadar Pasinler'i muhafaza ettiği anlaşılmaktadır.¹⁸

1336' daki iç kavgalarda tahrip olduğundan bozulduğundan Avnik'teki darphane yerine Anı şehrinde yenisi kurularak işletildiği ve Pasinler'in merkezinin de 1296 da yeniden imâr edilip, Anı ile Sürmeli şehirlerinden gelip Erzurum'a giden kervanların uğramasıyla gelişen Micینگert'e nakledildiği, 1349-1350 yıllarına ait İlhanlı Devlet bütçesini gösteren Risale-i Felekkiye'de Abnük/Avnik yerine Micینگert'den bahsedilmiş olmasından anlaşılıyor.¹⁹

Avnik'te kesilen İlhanlı paralarının külçesini teşkil eden madenlerin Kağızman Deresi ocakları işletilerek elde edildiği anlaşılmaktadır.²⁰

İlhanlılar'ın 1336 ve 1349-1350 yılları arasında devlet bütçesini gösteren kayıtlardan öğreniyoruz ki Bingöller ve Deveboynu Dağları'ndan başlayan sular, Aras'ta toplanarak doğuda Kars Aladağ'ı (3135) eteğinde Aras'ın geçtiği pek dar ve uzunca bir boğazdan ibaret "Kağızman Demirkapısı"na değin uzanan Pasin bölgesi, bir sancak halinde merkezi Avnik/Abnük Kalesi'ne bağlanmıştı. Bu kale yapılan kavgalardan bozulunca 1339'dan sonra Aşağı-Pasin'in başkalesi olan Micینگert, Pasin bölgesinin de merkezi olmuştur.²¹

İlhanlılar'ın yıkılması ile meydana gelen otorite boşluğuyla kuvvetli beğler kendi buldukları yerlerde bağımsızlıklarını ilân etmişlerdir. Bunlardan ilki Sutaylılardır.

İlhanlı hâkimiyetinin enkazı altında Erzurum ve çevresinde ortaya çıkan Sutaylılar, Avnik, Zivin, Micینگert gibi müstahkem kalelere de sahip olmuşlardır.²² Hasankale'si mevzuunda da ifade ettiğimiz gibi bu kaleyi de yapanlar onlardır. Sutaylılardan sonra Çobanlılar (1340-1358), onlardan sonra da Eretnalılar (1335-1381) Avnik'e sahip olmuşlardır. 1380' de ölen Kara-Koyunlu Bayram Hoca'nın sağlığında Erzurum, Hasankale ve Avnik, Eretnâ Devleti'nin zayıf

¹⁶ M.F. Kırzioğlu, Kars Tarihi, s.447.

¹⁷ İ. Hakkı Konyalı, Age, s.491

¹⁸ İ. Hakkı Konyalı, Age, Aynı Yer.

¹⁹ Türk Hukuk ve İktisat Mecmuası, Sayı 1, s.32.

²⁰ M.F. Kırzioğlu, Kars Tarihi, s.448

²¹ M.F. Kırzioğlu, Age, s.453.

²² E. Konukçu, Age, s.85.

düşmesi ve Sutaylılar'ın ortadan kalkması üzerine, Karakoyunlu hâkimiyeti altına girmiştir.²³

İlhanlılar ve Çobanlılar sırasıyla Avnik'e hâkim olduktan sonra Kara Koyunlu Türkmenleri'nden Kara Mehmet, İlhanlılardan intikal eden Avnik'e yerleşmiştir.²⁴ Kara Mehmet, Pasinler'in mühim bir geçit noktası üzerinde bulunan Avnik'e ehemmiyet vermiş ve buranın kumandasını oğlu Mısır Bey'e havale etmiştir. Bunda sonra Avnik'in önemi daha da artmıştır.

Yıldırım Beyazıt ve Kara Yusuf'un çağdaşı olan Timur (1370-1405), kısa zamanda büyük fetihler gerçekleştirmiş olarak, 1386 yılında ilk defa Anadolu kapılarında görünür. Aynı yılın yazında, Sürmeli ile Firûzbaht'ın valilik yaptığı Kars'ı da alarak Gürcistan taraflarına yönelen Timur, bu yöreyi talan ettikten sonra ülkesine dönmüştür. Bir müddet sonra Tebriz-Erzurum arasındaki önemli geçit noktalarını da ele geçiren Timur, Karakoyunlular'ın üssü durumundaki Pasin Ovası'nın stratejik bir mevkiini teşkil eden Avnik Kalesi önlerine gelmiş (1389). Kalenin heybet ve metanetini görerek buranın zaptına girişmeyerek, bu kalenin önlerinden geçerek Erzurum'a girmiştir. Erzurum gibi koca bir şehri kısa bir süre içinde hem de bir günde fethetmiştir.²⁵ Timur 1393/94 yılında tekrar Anadolu'ya girdiğinde Aladağ'dan (Ağrı) Avnik üzerine yürümüş, Karakoyunlu Mısır Hoca'nın elinde bulunan Avnik Kalesi önlerine gelerek yakınlarındaki Celikan Çayırı'nda ordugâhını kurmuştur.

Avnik'in alınması için kendinden önce oğlu Mirza Mehmet (Muhammet Sultan)'i mühim bir kuvvetle Avnik üzerine göndererek, Avnik'in tezden alınacağını zannediyordu. Halbuki olaylar umduklarından aksine bir gelişme göstermiş, Avnik Kalesi halkı koca cihangirin ordusuna karşı gelmişti.

15 Mayıs 1394 de Şehzâde Şahrûh ile birlikte zahmetli bir yürüyüşle Muş Ovası'na ulaşan Timur, daha sonra Aydın Kalesi'ne gelmişti. Burası Eleşgert Ovası'nın başlangıcında Selman Mahmut Köyü yakınlarında bir mevki idi. Yöre ahâlisi Timur'un karargâhına gelip itâatlerini arz etmişlerdi. İşte bu sırada oğlu Mehmet Mirza'yı Avnik üzerine gönderen Timur, Erzurum, Erzincan hâkimi Mutahharten'e (1379-1409) de bir elçi göndererek, onu baş eğmeğe dâvet etmiştir. Zaten Timur'un yörede görülmesinden ötürü büyük bir korkuya kapılan Mutahharten, bu davete hemen uymuştur. Timur daha Üç Kilise'de iken O'nun huzuruna çıkan Mutahharten Avnik önlerine gelindiğinde Timur'un ordugâhında O, Avnik muhasarasında kaleye çıkarak Karakoyunlu Mısır Hoca ile görüşmüş ve Kale'nin teslimi için nasihatlerde bulunmuştur.

Timur, Avnik'i almak için kale yakınlarında konaklamış iken, Sivas hükümdarı meşhur şâir ve âlim Kadı Burhân ed-Dîn'e (1344-1398) de üç defa elçi

²³ Faruk Sümer, Karakoyunlular, c.I, (ikinci baskı) s.43.

²⁴ A. Şerif Beygü, Age, s.225.

²⁵ Nizamüddin Sami, Zafernâme, (Trc. Necatî Lugal, Ankara 1987) s.124.

göndererek kendisine tâbi olmasını istemiştir. Ancak Kadı Burhân ed-Dîn bu teklifleri red ile ikinci elçiyi de tutuklayarak Mısır hükümdarı Barkuk'a göndermiştir.

Kadı Burhân ed-Dîn'e elçilerin gidip geldiği süre içerisinde Timur, "sağlamlığı ve alınmazlığıyla ünlü iki kale olan Micingert ve Erciş'i alıp, o bölgedeki (Zivin, Hasankale gibi) bulunan diğer kalelerin bazısını zorla, bazısını da hile ile ele geçirmiş, onların ileri gelenlerini azap ve işkenceye tâbi tutarak yok etti"kten sonra²⁶ Bezm u Rezm'deki tarifıyla "yüksekliği bakımından Boğa Burcu ile yarışan, İkizler Burcuna eli değen Abinik Kalesi'nin²⁷ kolayca alınmamasına kızan Timur, muharebeyi bizzat idare etmiştir.

Oysa o zamana kadar Timur'un orduları istilâ yolu üzerindeki birçok kaleyi serçe gibi avlamış, bütün kale duvarları ordularının önünde hezârân gibi eğilmişti.

Bütün tarihi boyunca en kuvvetli müdafaasını Timur'a karşı yapan Avnik Kalesi'nin, oldukça müstahkem vaziyetteki iç kalesini düşürmek mümkün olmamıştı. Dış ve iç kalesi kalbura dönen Avnik yakınlarındaki ordugâhında muharebeyi bizzat idare eden Timur'un, muhasarasını ve gelişen olayları Nizâm ed-Din Şami şu şekilde yazmaktadır:

"Mısır Hoca dağın tepesine kaçtı. Bu dağ yüksekti. Mumâileyh, onun sarp yollarını tahkîm etti. Büyük kayıklar verdi. Emirler ve askerler yüzlerine siperleri tutarak, mukabele için karşı durdular. Bu sırada Mısır, kendi oğlu, naipleri ve tanınmış kişiler ile beraber, uygun hediyeler göndererek, ben bir kulum ve muti'im. Emir Timur ile muharebe edecek kudret ve kuvvete sahip değilim. Fakat Onun lûtfu büyüktür. Eğer bu defa bana aman bahşederse kul ve muti olurum. Bundan sonra emniyet ile ve ihtiyârım ile arz-ı ubûdiyete gelirim, diye ricâda bulundu. Emir Timur bunlara hil'at ve kemer vermekle taltif edip, geri gönderdi ve biz onun aman istemesini ve özür dilemesini uygun kabul ediyoruz. Ancak kendisi bizzat huzura gelip, yeri öpmez ise bu arzularını yine getirmeyeceğiz, buyurdular. Bunlar döndüler. Bu sözleri Mısır Hoca'ya tebliğ ettikleri zaman, O güvenmeyerek tekrar asi oldu. Ok atmaya başladı. Çatışma yeniden başladı.

Ertesi gün Emir Mutaharten gitti. Mısır ile görüştü. Kendisine nasihat ederek, " seni böyle karşısında yedi iklim pâdişahlarının pes ettiği bir Emir'e muhalefete sevk eden fikir ne kadar basit bir fikirdir. Senin gibilerin mukâvemet çalışmaları akıl kârı değildir. Ona acz ve meskenet göstermekten başka, hiçbir şey seni kurtaramaz", dedi. Mısır Hoca, oğlu ile bir hey'et daha göndererek aynı ricâda bulundu. Emir Timur, Onun sığındığı yerden çıkıp gelmek fikri olmadığını anlayınca hemen onun uşaklarını hapsedti. 21 Şaban 796 Pazar günü, Emîrzâde Muhammed Sultan'ın bütün askerleri gelip, o gece büyük bir kuvvet ile dağa çıktı. Pazartesi günü Emîr, Mısır'ın oğlunu çağırtdı. Bu altı yaşında gayet güzel ve tatlı

²⁶ Aziz bin Erdeşir-î Esterâbâdi, Bezm ü Rezm, s.417.

²⁷ Aziz bin Erdeşir-î, Esterâbâdi, Age, s. 424.

dilli bir çocuk idi. Huzûra geldiği zaman yüzünü yere koydu. Emîr'in ayağını öptü. Güzel bir edâ ile babasının kanının bağışlanmasına ricâ etti. Eğer arzu ederseniz gideyim. Onu kefen ve kılıç ile beraber getireyim, dedi. Emîr, kendisine merhamet ederek hil'atler ve altınlar vererek son derece izâz ü ikrâm ile geri gönderdi. Fakat, Mısır'ı yine bir korku istilâ etti. Aciz ve muzdar kaldı. Ne yapacağını şaşırды. Çıkıp gitmek cür'et ve metânetini kendisinde göremedi. İtimat edemediğinden yine bahane ileri sürdü. Bunun üzerine Emîr Timur, hücum edilmesini emretti. Ra'ad, arrâde ve tircerh'leri harb ettiler. Kale ahâlisi feryat ve figâna başladı. Bu esnâda, Mısır'ın annesi ortaya çıktı. Aşağı inerek huzura geldi. Atlar getirip hediye etti. Timur'a: Benim oğlumun sana karşı mukavemet haddi değildir. Sen öyle bir emîrsin ki, senin karşında arslanların ödü patlar ve kükremiş kaplanların nefesi tutulur. Böyle iken, eğer benim oğlum senden korkar ise, taaccüb etmemelidir, dedi. Emir Timur, kendisini taltif ile bir hil'at giydirerek, geri gönderdi. Mısır'a söyle, eğer aman istiyor ise, hemen bizim tarafımıza gelsin, dedi. Bundan başka Saray Melik Hanım ve öteki hanımlar ona elbise ve hil'at verdiler. Bu hatun, geri döndüğünde, olup biteni oğluna anlattı. Ancak Mısır'ın saadet, kendisinden yüz çevirmişti. Devlet ona arkasını dönmüşü. Üzerine nekbet teveccüh etmişti. Bu yüzden Timur'a gidip, itaat göstermedi. Düşmanlığını devam ettirdi. Bunun üzerine Emîr, Avnik Hisari'nin yanında büyükçe bir binâ yapılmasını emir buyurdu. Askerler ağaç ve çamur taşdılar. Bu binayı yapıp bitirdiler. Bu bina, Avnik Hisari'nden da daha yüksek oldu. 14 Temmuz 1394 (15 Ramazan 796) Salı günü, düşmanın vaziyeti çok vahim bir şekilde girdi. Susuzluktan pek fenâ bir hâle geldiler. Bununla beraber, korkusundan yine çalışıp, çabaladılar. Emîrzâde Muhammed Sultan'a iltica ile tazarru ve niyâzda bulundu. Emîrzâde bunları, Emîr Timur'a götürerek, sözlerini arz etti. Emîr, önceki şartını tekrarlayarak, eğer gelir ise bağışlanır, dedi. Mısır Hoca, bu defa da boyun eğmedi. Savaşa başladı. Bu sırada Emîr'in askerlerinden birtakım cengâver, Avnik Kalesi ve Dağı'na çıkmayı başardılar. Hoca Şâhin, herkesten önce ateş açtı. Onu Argunşâh, Amânşâh ile diğerleri takip ettiler. Amânşâh yaralanınca geri çekildi. Argunşâh bir hücumda daha bulunabildi. Askerler de dört bir yandan dağın üzerine çıktılar. Kalenin bir burcu altında delik açıldı. Direkler ile tutturuldu. O esnâda Mısır'ın nökerleri yüz çevirip, kendilerini dağın tepesinden atmaya başladılar. Kale dahilindekiler de hep birden feryâd ü figân ederek, kendilerini dışarı atmak, kurtulmak yolunu aradılar. Üstlerindeki silâhlarını, bütün savaş âletlerini de terk etmekte idiler. Mısır Hoca da, kötü vaziyetini anlayarak, Cuma günü, ki bayram idi. Oğlunu dışarı gönderdi. Oğlu, Emîr'e gelerek yere kapandı. Rica ve niyâz ile babasının kanının bağışlanmasını istedi. Emîr Timur da, kanını bağışlarım, fakat bir şartla ki, şimdi çıkıp gelsin. Yoksa bu kadar ahâlinin " kanının günahı onun boyundadır", dedi. Mısır Hoca Emîrzâde Muhammed Sultan'a iltica etti. Şehzâde, Mısır Hoca'nın gönlünü hoş ederek, Emîr Timur'a getirdi. Kanının bağışlanmasını ricâ etti. Merhamet edilerek, şefaati kabul edildi. Beş gün orada top yaptılar, zevk ve

sefa ile vakit geçirdiler.”²⁸ Metroplu Toma’ya göre: Timur “Kaleyi alıp işhamı Mısır’ı zincirletti; ve kale duvarından yüz kişiyi attırıp, öldürttü.”²⁹

Haziran ortalarından Ağustos’a kadar 43 gün süren Avnik muhasarası, Karakoyunlular’ın mağlubiyeti ile neticelendi. Aslında Mısır Hoca’nın böyle bir savunmaya kalkışması son derece yersizdi.

Timur, bayramı bu kale yanında geçirdikten sonra hareket emrini verdi. Timur’un yanındaki Erzincan emîri Mutaharten, izin alarak memleketine döndü.

Timur, askerlerine mükâfat dağıttıktan sonra kaleye kumandanlarından Atlamış Koç’ı tayin ederek, kalenin yıkılan surlarının yeni baştan yaptırmağa başladı. Timur, askerlerini Avnik’e, Karabağ’a ve etrafa dağıtarak kışlattı. Timur, Avnik’ten Yıldırım Beyazıd’a çeşitli mektuplar göndermişti. Avnik, bundan sonra Timur’un en önemli üslerinden biri olmuştur.³⁰

Timur’un Avnik’ten ayrılıp Gürcistan ve Ermenistan seferini yaptığı sırada Kara Yusuf (1389-1420) atalarının yurduna dönerek Erciş’i geri almıştır. Bunu haber alan ve Timur tarafından kendisini metbû tanımak şartıyla, Van ve çevresinin hâkimliğini uhdesinde bırakılmış olan Kürd emiri İzz üd-Din Şîr, bir kısım Çağataylarla beraber, Kara-Koyunlu Beyinin üzerine yürümüşse de küçük bir çarpışmadan sonra barış yapılmıştır. Bu sırada İzz üd-Din Şîr, ve onunla beraber olan Çağataylarla dört yüz atlı ile yardıma gelen Avnik emîri Atlamış, Kalesine avdet ederken Erciş ovasında bir gece Kara Yusuf ile kardeşi Yâr Ali’nin baskınına uğrayarak esir düşer. Askerlerinin bir kısmı öldürülen bir kısmı da esir alınan Atlamış, Timur’un yakın adamlarından ve çok sevdiği emirlerinden biri idi. Kara Yusuf, bu Çağatay emîrini Mısır Hükümdarı Barkuk’a göndermiş ve onun tarafından hapse atılmıştır. Timur, bu hadiseler sırasında Semerkand’dan hareket ederek Hindistan Seferini yapmış ve bunu tam bir başarı ile sonuçlandırarak payitahtına dönmüştü. Kısa bir zaman dinlendikten sonra 802 (1399-1400) yılında Azerbaycan’a gelir. Bunu duyan Kara Yusuf, Van Gölü çevresindeki atalarından kalma yurdunu tahliye ederek Musul’a çekilir. Timur’un yeniden Batı-İran’da görünmesi, Bağdat hükümdarı Calâyır Sultan Ahmet’i telaş ve kaygı içinde bırakmıştı.

Kendisini emniyet içinde göremeyen Calâyır hükümdarı gizlice Bağdat’tan ayrılarak Musul’da bulunan Kara Yusuf’un yanına gelmiştir. Bu iki zatın Osmanlı Hükümdarı Yıldırım Bayazıd’a gitmeye karar vermeleri ve onunla bu anlamda ilişki kurmaları, Yıldırım Bayazıd-Timur bozuşmasının da başlıca sebeplerindedir.

Timur, 1400 Yılında yeniden Anadolu’ya girmiştir.

²⁸ Nizamüddin Şami, Zafernâme, s.187-190.

²⁹ Toma Metsopski, “Timur Ve Haleflerinin Tarihi” , s.15

³⁰ A. Şerif Beygü, Age, s.228-229.

Şah Ruh Mirza-ki Timur'un oğludur - neticede Kara Yusuf'u Erciş önlerinde mağlup ederek, Karakoyunlu kuvvetlerini dağıtır. Bunun hazinelerini kardeşlerinin oğlu Avnik'e götürüp buraya kapandı ise de biraz sonra Şah Ruh'un askerleri kaleyi almıştır...³¹

Timur, Bilahare Avnik önlerine gelerek, orada zevk ve sefa ile vakit geçirdi. Burada buldukları sırada etrafta bulunan Melikler kendisine gelip arzı ubûdiyette ettiler.³²

Timur, 1402 de Osmanlı Sultanı Yıldırım Beyazıd'ı, Ankara meydan muharebesinde mağlup ederek, Anadolu'yu fetret içinde bıraktı. Bundan sonra Avnik Muhasarasında yararlılığı görülmüş olan Emir- Zâde Muhammet Sultan Karahisar'da vefat etti. Timur oğlunun ölümüyle çok sarsıldı. Büyük Hanımı Saray Melik Hanım, merhum şehzadenin annesi Hanzâde, diğer akalar ve hatunlar ile diğer yakınların Avnik sınırına hareket etmelerini istemiş. Mâteme bürünen kadınlar, Sultaniyeden hareket ile Avnik'e muvasalat etmişlerdir.³³ Bu sırada Timur da geri dönmüş Avnik Kalesi'ne gelmişti. Ölen oğlu için mâtem merasimi yaptırdı. Taklit olarak yapılmış tabut önünde dini bir merasim yaptırmakla beraber, burada bir müddet eğleşerek, fukaraya çok sadaka vermiştir. Nizam üd-Din Şami, Timur'a çok elem veren bu havayı, şu şekilde anlatmaktadır.

“Merhum Emirzâde Muhammed Sultan'ın mâtemini yenilediler. Yer, mavi elbiselerin çokluğundan göğe benzedi. Gök, yer gibi başına topraklar saçtı. Ay yüzlü kadınlar siyah giyeceklerini giydiler. Zühre alınlı, güneş gibi parlak kadınların tutulmuş güneş gibi günleri kara oldu. Dağlar, sahralar mâtem edenlerin feryât ve figanı ile doldu. Gözlerden akan yaşları ile o yerlerin dağlarında, tepelerinde kan dereleri vücuda geldi. Gerçekten de böyle bir şehzâdenin sonsuz ayrılığında gözlerde yaş yerine kan akması şaşılacak bir şey değildir. Herkes yürekleri yanarak “eğer benim gözlerim, yüreğimin yandığı nispette ağlasa idi, göklerde kuşlar, denizde balıklar benim hâlîme ağlardı,” beytinin anlamını gönüle ve hatıra getirdi.

Emîr Hazretleri, Şehzâde merhumun ruhu için müstehak olanlara türlü türlü sadaka verilmesini, hatimler indirilmesini emretti. Sofralar kuruldu. Fakirlere yemek dağıtıldı. Kalb-i Hümayunlarına rahatlık vermek için âlimler ve sâlihleri topladılar. Onlara birtakım meseleler sorarak, gam ve kederlerini uzaklaştırdılar. Hepsine izaz ve ikrâm, kendilerine hilât ihsan ettikten sona evlerine dönüp gitmelerine izin verdiler.³⁴

Timur, Anadolu'dan, dolayısı ile Erzurum arazisinden ayrılarak kona-göçe Semerkand'a doğru gitmiştir. Doğu Anadolu'daki kale ve kasabaları, Karakakoyunlu baskısına karşı korumak için güvenilir kimseleri tâyin ederek

³¹ A. Şerif Beygü, Age., s.329

³² N. Şami, Age, s.259

³³ N.Şami, Age, s.329

³⁴ N. Sami, Age, s. 330.

Erzurum, Avnik Kars, Ani, Sürmeli, Zivin, ve Micingert, bir müddet daha onun nüfuzunda kalacaktır.

Semerkind'a giderken kendisini uğurlamaya gelen Avnik Kalesi kumandanı Emir Doladay'a Kara-Yusuf'a karşı dikkatli olması nasihatinde de bulunan Timur, 1404 baharında Karabağ kışlağundan Semerkand'a dönerken İspanya Kralı Don Henri'nin O'na gönderdiği elçilik heyeti, Trabzon üzerinden Erzurum'a gelmiş 27 Mayıs 1404'de Avnik'e bağlı Partır Jevan'da misafir olmuşlardı. Elçilik hey'etindeki Calivyo, Doladay oğlunun tasarrufundaki Avnik'ten "çok müstahkem olan bir şehir" olarak bahseder.³⁵

Timur tehlikesi ile geçici olarak Karakoyunlu hâkimiyetinden çıkan Avnik, Timur gittikten sonra yeniden Karakoyunlu topraklarına katılmıştır. 1410 yılı başlarında yazı geçirmek için Aladağ'a gelen Kara Yusuf, buradan Avnik'e gelmiş, burada birçok kimsenin Erzincan Hâkimi Mutahharten'in torunu Şeyh Hasan'dan şikâyet etmeleri üzerine, yürüyerek Erzurum'dan Erzincan'a gitmişti.³⁶

Bu arada gelişen olaylar neticesinde Timur'un oğlu Şah-Ruh ile savaşmaya karar veren Kara -Yusuf'un ordusunda bulunan yeğenlerinden Avnik Kalesi hâkimiki amcasına yardım için orada bulunuyordu.- Mısır Hoca oğlu Gazan Pâdişah, amcasının hazinesine tasarruf ederek Avnik Kalesi'ne gelmiş ve gelişen hadiseleri buradan takip etmiştir.³⁷

Kara Yusuf'tan sonra tahtına oğlu İskender geçer. (1420-1428). İskender'in kardeşi İspend Mirza, kardeşine muhalif davranınca, bir ara Avnik'e kapanır.³⁸ Fakat burada fazla dayanmayıp Bağdat taraflarına gider. Karakoyunluların bu taht iddiası, Pasin ve Avnik'e epey zarar vermiştir.

Daha sonra İskender, Yıldırım Beyazıd ile babası Kara Yusuf'tan itibaren Osmanlı-Karakoyunlu hanedanları arasında teessüs etmiş olan dostluk ve bizzat kendisinin de İkinci Murat ile dostluğu olması sebebiyle Osmanlı sınırından geçip Tokat'a kadar gelerek burada yaylayıp, bilâhare de geri dönerken Erzurum'a, oradan da Avnik-Kağızman yolu ile Sürmeli-Çukur'a gelerek 1437 kışını orada geçirmeye başlar. İskender, ertesi yıl 21 Nisan 1438'de Alıncak Kalesi'nde oğlu Şah Kubad tarafından öldürülür.³⁹

Kaledeki emirlerin bir kısmı Şah Kubad'ı, İskender'in halefi ilan ederler. Şah Kubad, vaziyeti Kalenin dışında bulunan amcası Cihan Şah'a bildirilerek onun

³⁵ Claviyo, Timur Devrinde Semerkand'a Seyahat, (Çvr: Ö. Rıza Doğrul), I. Bölüm, İstanbul 1975, s.78.

³⁶ F. Sümer, Karakoyunlular, s.82, E. Konukçu, Age. s.106,

³⁷ F. Sümer, Age, s.111-112

³⁸ Ebû Bakr-i Tihranî, Kitab-ı Diyarbakrıyya, c. I, (Haz. N. Lügal-F-Sümer) s.95

³⁹ Ebû Bakr-i Tihranî, Kitab-ı Diyarbakrıyya, c.I. s.145; Toma Metropski, "Timur Ve Haleflerinin Tarihi", s.36; Hoca Sadettin Efendi; Tacü't Tevarih, c.II, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Ankara, 1992, s.201

tabiiyetinde olmayı kabul ettiğini de ifade etmiştir. Fakat Cihan-şah Kalenin tesliminde ısrar ettiğinden müzakere bir müddet uzamış,. en sonunda amca-yeğen arasında bir uzlaşma meydana gelmiştir. Bu uzlaşmaya göre, Cihan şah yeğenine Avnik Kalesi ile Pasin bölgesini verecek ve şah Kubad ayrıca babasının hazinesinin yarısını da alacaktı. Kubad, zevcesi olmak üzere amcasına annesini de göndermişti. Cihan şah, bu kadınla evlenmeyerek onu Ali Paşa oğlu Sultan Beğ'e verir. şah Kubad kaleden inerek Avnik'e giderse de Cihan şah bilahare ağabeyisinin katileri hakkında tahkikat aarak şah-Kubad'ı tevkif ve onu baba katili sıfatıyla muhakeme ve kısas ettirir. Ayrıca bu cinayete katılanlardan bazılarını da öldürür.

Cihan şah, bu suretle Karakoyunlular'ın hükümdarı olur. Karakoyunlular'ın son hükümdarı olan Cihan-şah (1438-1467) Kürt emirlerden Arap şah'ın muhalif tavırlarında ötürü onu takip için Pasinler'e geldiğinde o da kaçırmıştır. Bunun üzerine Cihan şah Pasinler'i talan etti ve Avnik'e uğrayarak, bilahare Gürcistan seferini yaparken Erzurum'a oradan da Avnik'e varmıştı. Burada isyan eden ve ekinlere zarar veren birkaç asiyi öldürerek oradan da Ahıska'ya gitti.⁴⁰

Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan, son Karakoyunlu Cihan şah'ı Çapakçur önünde bozduktan sonra Erzurum ve bu meyanda Avnik de O'nun eline geçti ise devleti parçalandıktan sonra bir müddet oğulları elinde kalmıştır.

Sonra Hasankale, Avnik, Kağızman ve Kars gibi yerler Yavuz Sultan Selim'in gelişine kadar şah İsmail'in nüfuzunda kalmış ve havalı, tapu kayıtlarında da anlaşılacağı üzere tamamen ıssız kalmıştır.⁴¹ Böylece Ortaçağ tarihinde mühim bir rol oynayan Avnik'in tarihi, bu suretle kapanmış oluyor.

Timurlenk ile boy ölçüşen, Evliya Çelebi'ye göre Akkoyunlular tarafından yapılmış olan⁴² Avnik Kalesi;bir kaya kütleisi üstünde üç kat yüksek duvarla çevrilmiş bir kaledir. Kaleye yanaşacak yerler hemen hemen yok gibidir. Birinci surun kapısı güneydedir. Kapıdan içeri girilince oldukça geniş bir saha görünür. Evler ve zindan buradadır. Topraktan büyük bir kayanın içi oyularak, derin ve geniş bir hale getirilmiştir. şimdi içi taşla dolmuştur.

Bundan sonra ikinci surun kapısı gelir. Bu da güneye açılır. İçeri girilince, birinci surda olduğu gibi burada da meydanlık bir yer vardır. Beş yüz evin sığabileceği bir yer olan bu meydanlıkta, evlerin toprak altında kalan temelleri yer yer tümsek halinde belli olmaktadır. Yine burada bir cami harabesi ile kale muhafızı olan emir ve beylerin hazine dairesinin yeri bulunmaktadır. Bundan sonra üçüncü surun kapısı gelir ki burası kayalığın tepesini teşkil eder. Burada Avnik beylerinin evleri, zahire ambarlarının yeri belli olmaktadır. Sur kapılarının demirden olduğu ifade edilmektedir. Seyyar merdiven ve köprülerle surların diğer kapılarında girilip çıkılmıştır. Kaleden, zaman zaman çanak- çömlek parçaları, insan kemikleri, oklar,

⁴⁰ Ebü Bakr-ı Tihranî, Kitab-ı Diyarbakrıyya, c. I.s. 260; c.II.s. 393.

⁴¹ Enver Konukçu, A.g.e., s.136

⁴² Evliya Çelebi, Seyahatname, c. II, (yay: Zuhuri Danişman, İstanbul 1970) s .226.

ara sıra bakır ve gümüş paralar ara sıra toprak altından çıkmakta imiş. Kalenin kitabeleri, 1922 yılında vukû bulan şiddetli zelzelede burçlardan kopup düşmüştür. A. Şerif Beygu: “Şimdiki halde üç taş üzerinde yazı vardır. Bunları okumak için yazının karşısına, ya iskele kurmalı, veyahut da duvarın üstünden başını uzatarak okumağa çalışmalıdır. Bu da çok tehlikelidir.” demektedir.⁴³

Köyün yanında sırtlardaki otlaklara “Karakoyun yaylası” denilmektedir. Avnik mezarlığında çokça koyun biçiminde mezar taşları bulunmakta imiş, Savaş yıllarında özellikle Birinci Dünya Harbi sonrasında Ermeniler bu taşları ya götürmüş ya da tahrip etmişlerdir. Avnik’te türbe harabeleri yeri, hamam enkazı, eski su yollarının yeri hâla belli olmaktadır. Hülâsa burada nereye bakılırsa tarihin taşlaşmış hatıraları insanın gözünde canlanır.

Bugün başından geçenleri anlatmak için bekleyen Avnik Kalesi’nin bir gün kendisini incelemeye gelecek misafirlerinin gecikmişliğine alınmış bir hali vardır...

⁴³ A. Şerif Beygü, A.g.e., s.231.